

Adam Sobota

Odbieranie głosu i uchylanie pytań na rozprawie w procesie cywilnym

Adam Sobota

Doktorant w Zakładzie Postępowania Cywilnego Uniwersytetu Wrocławskiego, aplikant radcowski w Okręgowej Izbie Radców Prawnych we Wrocławiu

Deprivation of the Right to Speak and Exclusion of Questions during the Trial in Civil Procedure

The Polish Code of Civil Procedure (hereinafter referred to as the "CCP") contains many interesting regulations, which are often used in practice, but are not sufficiently described in legal doctrine. One of such institutions, which should be close to every attorney-at-law or judge's heart, is provided for in Article 155 CCP. The said provision tenders legal basis for the presiding judge to take away the right to speak and exclude questions asked during the trial in civil procedure. This paper aims to examine the abovementioned regulation and includes analyses of legal doctrine's views, available judicial decisions and different hypothetical situations. The paper leads to the conclusion that the scope of the Article's 155 CCP application is broad, although the content of the said article is restrained. This is due to the fact that Article 155 CCP includes several indeterminate phrases, concerning "abuse" of the right to speak and "improper or needless" questions. The said institution therefore encompasses such cases as violation of seriousness, peace and order during court actions, raising irrelevant issues, asking suggestive questions and many other infringements. The abovementioned circumstances require a proper reaction of a presiding judge. However, if a presiding judge applies the said regulation in an inappropriate manner, consequences may be substantial, ranging from requiring a participant in the procedure to modify the asked question to a possibility of appealing the final judgement. Finally, a complex analysis of Article 155 CCP allows to indicate how to formulate proper questions and exercise his or her right to speak before the court.

Wstęp

Kodeks postępowania cywilnego¹ (k.p.c.) zawiera wiele interesujących instytucji

prawnych, które często znajdują zastosowanie w praktyce, a mimo tego w literaturze nie poświęca im się zbyt wiele

¹ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego

(tekst jedn. Dz.U. z 2014 r., poz. 101 z późn. zm.).

uwagi. Jedną z takich instytucji, bliską każdemu profesjonalnemu pełnomocnikowi i sędziemu, jest odbieranie głosu i uchylanie pytań na rozprawie. Artykuł niniejszy zmierza do szczegółowej analizy

postępowania cywilnego². Powyższy przepis stanowi jeden z przejawów realizacji procesowej zasady kierownictwa sędziowskiego w jej aspekcie materialnym³. Wiązać się będzie także z realizacją zasady

Regulacja problematyki uchylania pytań i odbierania głosu zawiera się w jednym zdaniu, które dodatkowo wypełnione jest zwrotami nieostrymi i ocennymi.

powyższego zagadnienia na gruncie postępowania cywilnego. Stanowić będzie przy tym z jednej strony odpowiedź na zarysowany dysonans pomiędzy praktyką a doktryną, a z drugiej – uzupełnienie analiz nauki postępowania cywilnego. Tytułowe zagadnienie nie doczekało się dotychczas zbiorczego opracowania, a wypowiedzi doktryny w tym przedmiocie miały w głównej mierze charakter przyczynkowski. Rozważania wiążą się będą również z badaniem możliwych praktycznych sytuacji odbierania głosu i uchylania pytań na rozprawie – z uwzględnieniem literatury przedmiotu oraz dostępnych orzeczeń sądowych.

Regulacja kodeksowa

Podstawę prawną odbierania głosu i uchylania pytań na rozprawie stanowi art. 155 k.p.c. Zgodnie z art. 155 § 1 k.p.c. przewodniczący otwiera, prowadzi i zamyka posiedzenia, udziela głosu, zadaje pytania, upoważnia do zadawania pytań i ogłasza orzeczenia. Zgodnie natomiast z § 2 tego przepisu przewodniczący może odebrać głos, gdy przemawiający go nadużywa, jak również uchylić pytanie, jeżeli je uznaje za niewłaściwe lub zbyteczne. Jak podnosi się w doktrynie, art. 155 k.p.c. „wymienia najważniejsze czynności sędziego – przewodniczącego posiedzenia sądu, do którego należy prowadzenie posiedzenia i kierowanie jego przebiegiem w sposób zapewniający zachowanie powagi, sprawności oraz gwarancji procesowych stron i zasad po-

ustności postępowania, która nieodzownie związana jest z aktywnym udziałem w rozprawie, jak również zasady szybkości i ekonomiki procesowej, która przyczynia się m.in. do eliminowania działań zmierzających do przewlekania postępowania⁴.

Uwzględniając treść przepisu, warto podkreślić, że regulacja problematyki uchylania pytań i odbierania głosu zawiera się w jednym zdaniu, które dodatkowo wypełnione jest zwrotami nieostrymi i ocennymi. Dzięki powyższemu zabiegowi art. 155

2 I. Gromska-Szuster, komentarz do art. 155 k.p.c. (w:) H. Dolecki, T. Wiśniewski (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, art. 1–366, LEX 2013.

3 Kierownictwo materialne odnosi się do przedmiotu postępowania i rozstrzygnięcia sprawy. Związane jest z koncentracją materiału procesowego i ma na celu sprawne wydanie orzeczenia. Kierownictwo formalne ma natomiast zapewnić prawidłowy bieg postępowania. Zob. szerzej wraz z przykładami Ł. Błaszczak (w:) E. Marszałkowska-Krześ (red.), *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2013, s. 85–86.

4 Wypada zaznaczyć, że zasada ustności została wzmocniona w wyniku ostatniej dużej nowelizacji kodeksu (por. art. 207, 212 i 217 k.p.c.), w związku z czym rola art. 155 k.p.c. w praktyce także znacznie wzrosła. Zob. także M.G. Plebanek, *Nadużycie praw procesowych w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2012, s. 396–397, który stwierdza, iż art. 155 § 2 k.p.c. jest jedynym w k.p.c. przepisem postępującym się określeniem „nadużycie”, stanowiącym normatywną podstawę do formułowania ogólnej zasady zakazu nadużywania praw procesowych na gruncie polskiego postępowania cywilnego.

§ 2 k.p.c. pozostaje aktualny, mimo że obowiązuje w niezmienionym brzmieniu od uchwalenia pierwotnej wersji kodeksu w 1964 r.⁵ W świetle powyższego „nadużywanie” głosu lub zadanie pytania „niewłaściwego lub zbytecznego” stanowią więc ponadczasowe i uniwersalne przesłanki do podjęcia przez przewodniczącego wskazanych działań. Rozważenia wymaga jednak kwestia, jakie dokładnie sytuacje mogą mieścić się w dyspozycjach owych nieostrych wyrażen i kogo mogą one dotyczyć.

Rola przewodniczącego

Zgodnie z treścią przepisu możliwość odebrania głosu oraz uchylenia pytania powierzona została przewodniczącemu. Istota art. 155 k.p.c. nie pozostawia wątpliwości, iż chodzi w tym wypadku wyłącznie o przewodniczącego posiedzenia (składu)⁶. Z treści przepisu wynika, iż nad korzystaniem z prawa głosu i prawidłowym formułowaniem pytań przewodniczący czuwa z urzędu, jednakże nie sposób wykluczyć w tym zakresie działania z inicjatywy stron, zwłaszcza reprezentowanych przez fachowych pełnomocników⁷. Skoro bowiem przewodniczący może działać we wskazanym zakresie z urzędu, to tym bardziej powinien dążyć do naprawienia uchybień spostrzeżonych przez strony, które w praktyce często wnoszą zwłaszcza o uchylenie pytania przez przewodniczącego. W literaturze podkreśla się ponadto, że „z prawa odebrania głosu przewodniczący powinien korzystać z rozważą i w sytuacjach wyjątkowych, gdy przemawiają-

cy – mimo zwróconej mu uwagi – nadal nadużywa głosu”⁸. W praktyce więc przed zupełnym przerwaniem wystąpienia przewodniczący powinien ustnie zwrócić uwagę na naruszenie obowiązujących zasad. Jeżeli takie upomnienie nie pomogło, przewodniczący powinien odebrać głos. Instytucję odebrania głosu oraz uchylenia pytania należy zatem traktować raczej w kategorii obowiązku niż tylko uprawnienia przewodniczącego, wbrew leksykalnemu sformułowaniu przepisu. Wreszcie wypada podkreślić, że art. 155 § 2 k.p.c. należy stosować odrębnie do każdego przypadku naruszenia. Przepis nie daje przewodniczącemu prawa do „odgórnego” wyłączenia możliwości zadawania pytań przez stronę, nawet gdy strona ta formułuje wyłącznie pytania sugestywne⁹.

Podmiot przemawiający lub zadający pytanie

Zgodnie z kodeksem przewodniczący może odebrać głos, jeśli „przemawiający” go nadużywa. Przepis nie precyzuje, kto i w jakich okolicznościach może nadużyć głosu, a zatem należy przyjąć, iż ma on uniwersalny charakter, obejmując wszystkie osoby, którym przysługuje prawo składania oświadczeń i zabierania głosu w trakcie posiedzenia. W szczególności przepis dotyczy stron, ich przedstawicieli ustawowych i pełnomocników, prokuratora, inspektora Państwowej Inspekcji Pracy, powiatowego (miejskiego) rzecznika konsumentów, przedstawiciela organizacji pozarządowej, interwenienta ubocznego. Tym samym poza przepisem pozostaną tylko te podmioty, które nie mają w ogóle prawa głosu, np. publiczność¹⁰.

5 Zob. pierwotny tekst ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. nr 43, poz. 296), <http://isap.sejm.gov.pl> (dostęp 9.12.2015).

6 Każdorazowe dookreślenie osoby „przewodniczącego” jest konieczne, gdyż k.p.c. posługuje się tym pojęciem zarówno w znaczeniu procesowym, na oznaczenie przewodniczącego składu (art. 155, 226 k.p.c.), jak również w znaczeniu ustrojowym, na oznaczenie przewodniczącego wydziału (art. 201 i 206 § 1 k.p.c.). Zob. m.in. T. Żywnowski, komentarz do art. 226 k.p.c. (w:) H. Dolecki, T. Wiśniewski (red.), *Kodeks...*, dz. cyt.

7 Zob. H. Pietrkowski, *Czynności procesowe zawodowego pełnomocnika w sprawach cywilnych*, Warszawa 2013, s. 300. Zob. również R. Kulski, komentarz do art. 155 k.p.c. (w:) A. Marciniak, K. Piasecki (red.), *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Komentarz do art. 1–366*, wyd. 6, Warszawa 2014, s. 528.

8 H. Pietrkowski, *Metodyka pracy sędziego w sprawach cywilnych*, Warszawa 2014, s. 456. W ten sam sposób K. Kołakowski, komentarz do art. 155 k.p.c. (w:) K. Piasecki (red.), *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Komentarz do art. 1–366*, wyd. 5, Warszawa 2010, s. 799.

9 Szeroko w tym zakresie uzasadnienie wyroku SN z dnia 12 marca 2013 r., I PK 229/12, Legalis nr 734483.

10 Więcej w przedmiocie środków służących dyscyplinowaniu publiczności zob. J. Kremer, komentarz do art. 48 i 49 p.u.s.p. (w:) A. Górski (red.), *Prawo o ustroju sądów powszechnych. Komentarz*, LEX/el. 2013. Odmienne M.G. Plebanek, *Nadużycie praw...*, dz. cyt., s. 396, który uważa, że art. 155 § 2

Wobec uchylania pytań, podobnie jak w wypadku odebrania głosu, art. 155 k.p.c. nie precyzuje, jakie pytania są nim objęte i kto może je zadać. Posiłkując się pozostałymi normami kodeksu, uznać należy, iż najczęściej chodzi tu o pytania kierowane do świadków, biegłych i stron – w wypadku ich prze-

spełnienia którejsz ze wskazanych podstaw przewiduje środki tzw. policji sesyjnej: upomnienia, wydalenia z sali rozpraw, ukarania karą porządkową grzywny czy też aresztu. Jak podnosi się w doktrynie wypracowanej na gruncie wskazanej ustawy, postępowanie sądowe powinno toczyć się w atmo-

Nadużycie prawa głosu następuje w sytuacjach, w których wypowiedź „narusza powagę, spokój lub porządek czynności sądowych”.

słuchiwania w trakcie postępowania dowodowego. Katalog podmiotów formułujących pytania będzie zbieżny z katalogiem przedstawionym powyżej wobec odebrania głosu.

Odebranie głosu

Przesłanką odebrania głosu jest jego „nadużycie” przez przemawiającego. W doktrynie przede wszystkim przyjmuje się, że nadużycie prawa głosu następuje w sytuacjach, w których wypowiedź „narusza powagę, spokój lub porządek czynności sądowych”¹¹. Warto podkreślić, że wskazane sformułowanie zaczerpnięte jest z art. 48 i 49 ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych¹² (dalej: p.u.s.p.), która w wypadku

sferze spokoju, powagi, a także szacunku dla urzędu sędziego, czemu służyć mają m.in. uroczysta i podniosła forma czynności, w szczególności na sali rozpraw, oraz przestrzeganie zasad kultury zachowania i kontroli emocji¹³. Wszelkie naruszenia powyższych wartości, dokonane w wyniku zabrania głosu w trakcie postępowania, prowadzić będą do zwrócenia uwagi i następnie odebrania głosu przez przewodniczącego. Przykładem takich działań będzie: przedstawienie danych kwestii w formie uwłaczającej lub obraźliwej dla sądu, stron lub innych osób i instytucji, wygłaszanie kwestii naruszających dobre obyczaje, zawieranie w wypowiedzi stwierdzeń mających na celu wyłącznie ośmieszenie innych osób¹⁴.

Poza wskazanymi przypadkami – zaczerpniętymi z przepisów o charakterze porządkowym – za nad-

k.p.c. dotyczy „każdej osoby, która z jakichkolwiek powodów zabiera głos przed sądem”.

11 J. Gudowski, komentarz do art. 155 k.p.c. (w:) T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Postępowanie rozpoznawcze*, t. 1, Warszawa 2012, s. 717. Zob. również w ten sam sposób I. Gromska-Szuster, komentarz do art. 155 k.p.c. (w:) H. Dolecki, T. Wiśniewski (red.), *Kodeks...*, dz. cyt.; R. Kulski, komentarz do art. 155 k.p.c. (w:) A. Marciniak, K. Piasecki (red.), *Kodeks...*, dz. cyt., s. 528 oraz E. Rudkowska-Ząbczyk, komentarz do art. 155 k.p.c. (w:) E. Marszałkowska-Krześ (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Legalis 2014.

12 Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (tekst jedn. Dz.U. z 2015 r., poz. 133 z późn. zm.).

13 Zob. J. Kremer, komentarz do art. 48 p.u.s.p. (w:) A. Górski (red.), *Prawo o ustroju...*, dz. cyt., oraz postanowienie NSA z dnia 16 maja 2008 r., I OZ 335/08, LEX nr 494204.

14 Zob. J. Gudowski, komentarz do art. 155 k.p.c. (w:) T. Ereciński (red.), *Kodeks...*, dz. cyt., s. 717; H. Pietrzkowski, *Metodyka...*, dz. cyt., s. 465; I. Gromska-Szuster, komentarz do art. 155 k.p.c. (w:) H. Dolecki, T. Wiśniewski (red.), *Kodeks...*, dz. cyt.; J. Bodio, komentarz do art. 155 k.p.c. (w:) A. Jakubecki (red.), *Komentarz aktualizowany do ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego*, LEX 2014; E. Stefańska, komentarz do art. 155 k.p.c. (w:) M. Manowska M. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, LEX 2013.

użycie głosu uważa się także „przewlekłość wywodu, powtarzanie wypowiedzianych już kwestii, odbieganie od tematu, czy też poruszanie niektórych wątków bez rzeczowej potrzeby”¹⁵. Tym samym formułowanie zbyt długich wypowiedzi czy też wypowiedzi powtarzających poruszone już kwestie, albo

Uchylenie pytania

Na gruncie kodeksu postępowania cywilnego przewodniczący uchyła pytanie, jeżeli spełnia ono przynajmniej jedną z dwóch przesłanek – jest „niewłaściwe” lub „zbyteczne”. Pytania zbyteczne to przede wszystkim pytania o kwestie nieistotne¹⁸.

„ Za nadużycie głosu uważa się także „przewlekłość wywodu, powtarzanie wypowiedzianych już kwestii, odbieganie od tematu, czy też poruszanie niektórych wątków bez rzeczowej potrzeby”.

też mijających się z tematem postępowania i wykraczających poza kwestie istotne dla sprawy, będzie również prowadzić do zwrócenia uwagi, a następnie odebrania prawa głosu przez przewodniczącego¹⁶. Na marginesie należy zaznaczyć, że w omawianym zakresie art. 155 k.p.c. zostaje uzupełniony w postępowaniu wywołanym wniesieniem skargi kasacyjnej przed Sądem Najwyższym – przez art. 398¹¹ § 3 k.p.c. Zgodnie ze wskazanym przepisem przewodniczący na rozprawie, udzielając głosu stronom, może ograniczyć czas wystąpienia stosownie do wagi i zażyłości sprawy¹⁷.

15 Zob. orzeczenie SN z dnia 11 marca 1938 r., C.I. 1205/37, LexPolonica nr 2344583. Zob. również J. Gudowski, komentarz do art. 155 k.p.c. (w:) T. Ereciński (red.), *Kodeks...*, dz. cyt., s. 717 oraz R. Kulski, komentarz do art. 155 k.p.c. (w:) A. Marciniak, K. Piasecki (red.), *Kodeks...*, dz. cyt., s. 528.

16 Zob. H. Pietrzkowski, *Czynności...*, s. 300. Podobnie I. Gromska-Szuster, komentarz do art. 155 k.p.c. (w:) H. Dolecki, T. Wiśniewski (red.), *Kodeks...*, dz. cyt., oraz wyrok SA w Białymstoku z dnia 19 kwietnia 2013 r., I ACa 88/13, Legalis nr 733681.

17 Do wprowadzenia wskazanej regulacji przyczyniała się praktyka profesjonalnych pełnomocników, którzy na potrzeby posiedzeń Sądu Najwyższego przygotowywali zbyt długie wystąpienia. Unormowanie to prowadzi jednak do pomieszczenia materii pomiędzy przepisami kodeksu postępowania cywilnego i regulaminem Sądu Najwyższego, w którym

Pytania takie albo nie zmierzają do wykazania faktów istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy (art. 227 k.p.c.) bądź w ogóle nie są związane z toczącym się postępowaniem, bądź też wykraczają poza przedmiot danego posiedzenia¹⁹. Pytania takie będą zatem dotyczyły okoliczności prawnie irrelevantnych dla rozstrzygnięcia, które czasem mogłyby stanowić przedmiot osobnego postępowania, jednakże w rozpatrywanej sprawie wnioski dowodowe co do nich

norma ta została powtórzona. Zob. T. Wiśniewski, komentarz do art. 398¹¹ (w:) H. Dolecki, T. Wiśniewski (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2, *Artykuły 367–505*³⁷, LEX 2013; R. Kulski, komentarz do art. 155 k.p.c. (w:) A. Marciniak, K. Piasecki (red.), *Kodeks...*, dz. cyt.; A. Zieliński, komentarz do art. 155 k.p.c. (w:) A. Zieliński (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 295.

18 Warto zwrócić uwagę, iż właśnie takim nazewnictwem posługuje się kodeks postępowania karnego, w art. 171 § 6 wskazując, iż przewodniczący uchyła pytania „nieistotne”. Zob. szerzej L.K. Paprzycki, komentarz do art. 171 k.p.k. (w:) J. Grajewski, L.K. Paprzycki, S. Steinborn (red.), *Komentarz aktualizowany do art. 1–424 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego*, LEX/el. 2015.

19 Zob. I. Gromska-Szuster, Komentarz do art. 155 k.p.c. (w:) H. Dolecki, T. Wiśniewski (red.), *Kodeks...*, dz. cyt.; H. Pietrzkowski, *Czynności...*, dz. cyt., s. 300. Podobnie w sprawie karnej wyrok SN z dnia 27 maja 1974, I KR 498/73, OSNKW 1974, nr 10, poz. 189.

zostałyby oddalone. Poza powyższymi do pytań zbytecznych zaliczyć należy pytania stanowiące powtórzenie pytań zadanych wcześniej lub zmierzające do uzyskania odpowiedzi, która już padła – czy to w ramach swobodnej wypowiedzi, czy też w wyniku pytania drugiej strony lub członków składu orzeka-

ne w sposób uwłaczający dla pytanego bądź innych osób, domagają się użycia w wypowiedzi słów wulgarnych, choć nie jest to niezbędne, naruszają dobre obyczaje, zmierzają do obrażenia albo dokuczenia uczestnikom postępowania czy też naruszenia właściwego przebiegu czynności zaplanowanych na

Pytania zbyteczne to przede wszystkim pytania o kwestie nieistotne. Poza tym do pytań zbytecznych zaliczyć należy pytania stanowiące powtórzenie pytań zadanych wcześniej lub zmierzające do uzyskania odpowiedzi, która już padła.

jącego²⁰. W doktrynie za zbyteczne uznaje się również pytania dotyczące np. okoliczności przyznanej przez stronę przeciwną²¹.

W odniesieniu do pytań „niewłaściwych” – pierwsze skojarzenie leksykalne wskazuje na pytania „nie na miejscu” lub „niestosowne”²². Pytania mogą być uznane za takie, przede wszystkim gdy „naruszają powagę, spokój, porządek czynności sądowych”, a zatem gdy wypełniają hipotezy norm zawartych w art. 48 i 49 p.u.s.p.²³ Chodzi zatem, jak już wskazano powyżej przy okazji odebrania głosu, o pytania, które uchylają powadze sądu, są sformułowa-

danym posiedzeniu²⁴. Przewodniczący w ramach kierownictwa rozprawą ma obowiązek zapewnić świadkowi warunki swobodnej wypowiedzi, a jeśli zajdzie potrzeba, ochronić przed udzieleniem odpowiedzi na pytania dotyczące np. jego życia prywatnego, stawiane niekiedy tylko po to, aby świadka ośmieszyć, speszyc lub zdyskredytować okolicznościami niemającymi znaczenia w sprawie²⁵. Za pytania niestosowne uznać zatem należy przede wszystkim pytania obraźliwe, napastliwe oraz pytania z gatunku osobistych i intymnych, wnikające w zbędne szczegóły niemające związku ze sprawą²⁶.

20 Zob. R. Kulski, komentarz do art. 155 k.p.c. (w:) A. Marciniak, K. Piasecki (red.), *Kodeks...*, dz. cyt., s. 528.

21 Zob. H. Pietrkowski, *Czynności...*, dz. cyt., s. 300.

22 Właśnie takim nazewnictwem posługuje się kodeks postępowania karnego, w art. 370 § 4 wskazując, iż przewodniczący uchyla pytania „niestosowne”. Zob. L.K. Paprzycki, komentarz do art. 370 k.p.k. (w:) J.Grajewski, L.K. Paprzycki, S. Steinborn (red.), *Komentarz...*, dz. cyt.

23 Zob. I. Gromska-Szuster, komentarz do art. 155 k.p.c. (w:) H. Dolecki, T. Wiśniewski (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, art. 1–366, LEX 2013.

24 Zob. E. Rudkowska-Ząbczyk, komentarz do art. 155 k.p.c. (w:) E. Marszałkowska-Krześ (red.), *Kodeks...*, dz. cyt.; A. Zieliński, komentarz do art. 155 k.p.c. (w:) A. Zieliński (red.), *Kodeks...*, dz. cyt., s. 295; R. Kulski, komentarz do art. 155 k.p.c. (w:) A. Marciniak, K. Piasecki (red.), *Kodeks...*, dz. cyt., s. 528.

25 Zob. H. Pietrkowski, *Czynności...*, dz. cyt., s. 300. Pytania o kwestie intymne mogą jednakże być uzasadnione w sprawach związanych z życiem małżeńskim i rodzinnym, w szczególności w związku z badaniem przez sąd rozkładu pożycia.

26 Zob. wyrok SA w Warszawie z dnia 9 sierpnia 2012 r., I ACa 1013/11, portal orzeczeń sądów powszechnych, www.orzeczenia.ms.gov.pl.

Wskazane pytania nie wyczerpują jednak do końca omawianej problematyki. Na gruncie k.p.c. przesłankę „niewłaściwości” pytań należy interpretować

bę przesłuchiwaną o odpowiedzi oczekiwanej przez pytającego²⁹. Celem pytania sugestywnego nie jest zatem uzyskanie od przesłuchiwanego wynikających

Za pytania niestosowne uznać należy przede wszystkim pytania obraźliwe, napastliwe oraz pytania z gatunku osobistych i intymnych, wnikające w zbędne szczegóły niemające związku ze sprawą.

bowiem szeroko. W tej grupie znajdują się również pytania „niewłaściwie sformułowane”. W orzecznictwie i doktrynie zgodnie przyjmuje się, że główną grupę w tym zakresie stanowią pytania sugestywne, chociaż kodeks postępowania cywilnego wprost ich nie wymienia²⁷. Na gruncie prawoporównawczym można stwierdzić, że regulację taką zawiera kodeks postępowania karnego²⁸. Warto zatem przytoczyć wyrażane na gruncie karnoprosocowym poglądy w przedmiocie pytań sugestywnych, które mogą zostać odpowiednio odniesione i zastosowane również na potrzeby procesu cywilnego. Zgodnie z doktryną karnoprosocową pytanie sugestywne to przede wszystkim takie pytanie, które ze względu na swoją formę gramatyczną zawiera w istocie całą odpowiedź, jakiej oczekuje pytający, ale również każde inne pytanie, które ze względu na swą treść, sposób sformułowania czy wypowiedzenia informuje oso-

z jego wiedzy informacji odnośnie do danego faktu, ale otrzymanie potwierdzenia lub zaprzeczenia tezie postawionej w samym pytaniu³⁰. Pytaniem sugerującym odpowiedź będzie np. takie, w którym przedstawia się świadkowi kilka możliwych wersji wydarzeń w celu potwierdzenia lub zaprzeczenia jednej z nich. Podobnie należy ocenić pytanie, które zawiera wyraźną informację o tym, czego oczekuje się od przesłuchiwanego w szerszej odpowiedzi³¹. Pytania sugestywne to również pytania zawierające eufemizmy, dysfemizmy i peryfrazy, które – przemycając pewne oceny – powodują trudności w udzieleniu odpowiedzi innej niż oczekiwana przez pytającego³². W kwestii zadawania sugestywnych pytań wypowiedział się Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 9 lutego 2010 r., I UK 151/09. W skardze kasacyjnej rozpoznał zarzut „świadomego formułowania pytań przez Sąd pierwszej instancji, tak aby uzyskać treść protokołu, przy czym Sąd pierwszej instancji świadomie uży-

27 Zob. np. wyrok SN z dnia 12 marca 2013 r., I PK 229/12, Legalis nr 734483; wyrok SA w Białymstoku z dnia 19 kwietnia 2013 r., I ACa 88/13, Legalis nr 733681; wyrok SA w Poznaniu z dnia 13 marca 2014 r., I ACa 39/14, LEX nr 1448578; J. Bodio, komentarz do art. 155 k.p.c. (w:) A. Jakubecki (red.), *Komentarz...*, dz. cyt.; R. Kulski, komentarz do art. 155 k.p.c. (w:) A. Marciniak, K. Piasecki (red.), *Kodeks...*, dz. cyt., s. 528.

28 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. nr 89, poz. 555 z późn. zm.), zob. art. 171 § 4 oraz art. 370 § 4 k.p.k.

29 Zob. L.K. Paprzycki, komentarz do art. 171 k.p.k. (w:) J. Grajewski, L. K. Paprzycki, S. Steinborn (red.), *Komentarz...*, dz. cyt.

30 Zob. T.H. Grzegorzczak, komentarz do art. 370 k.p.k. (w:) T.H. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego*, t. 1, art. 1–467, LEX 2014.

31 Tamże.

32 Zob. O. Nawrot, *Wprowadzenie do logiki dla prawników*, Warszawa 2012, s. 293–294 wraz z licznymi przykładami.

wał pojęć nieostrych, oczekując jedynie odpowiedzi na tak³³. Pytania sugestywne często występują w praktyce i niejednokrotnie zadawane są w sposób nieświadomy. Według niektórych autorów nie sposób się ich ustrzec³⁴. Należy jednak mieć świadomość potencjalnej groźby ich nadmiernego wykorzystania.

czyć fakty, do wykazania których zmierza (art. 236 k.p.c.). W szczególności dotyczy to zeznań świadka (art. 258 k.p.c.). Strony mogą zadawać świadkowi pytania w trakcie składania zeznań tylko w zakresie określonym przez tezę dowodową, a pytania wykraczające poza tezę przewodniczący zgodnie

Pytanie sugestywne to przede wszystkim takie pytanie, które ze względu na swoją formę gramatyczną zawiera w istocie całą odpowiedź, jakiej oczekuje pytający. Pytaniami niesugestywnymi, ale mimo to nieprawidłowo sformułowanymi, będą np. pytania ocenne.

Z kolei pytaniami niesugestywnymi, ale mimo to nieprawidłowo sformułowanymi, będą np. pytania ocenne. W szczególności wskazuje się wobec dowodu z zeznań świadka, że służy on ustaleniu faktów, a zatem świadkowi nie należy stawiać pytań: co sądzi o danym zachowaniu określonej osoby, jak ocenia dane zdarzenie, jaki jest jego pogląd³⁵. Poważnym problemem w tym zakresie pozostają również pytania wykraczające poza tezę dowodową³⁶. Zgłaszając dowód, strona ma obowiązek ozna-

z prawem może – a wręcz powinien – uchylać, co niejednokrotnie zdarza się w praktyce i wzbudza silne emocje, zwłaszcza pomiędzy fachowymi pełnomocnikami a sądem³⁷.

Następstwa uchylecia pytania lub odebrania głosu

Odebranie głosu lub uchylecie każdego pytania następuje w drodze zarządzenia przewodniczącego

trafniejszą kwalifikacją tych pytań jest kategoria „niewłaściwości”, wyrażająca się w ich niezgodności z tezą dowodową. Na uchylanie takich pytań, jednakże bez klasyfikacji, wskazuje także R. Kulski, komentarz do art. 155 k.p.c. (w:) A. Marciniak, K. Piasecki (red.), *Kodeks...*, dz. cyt., s. 528.

37 Jak w każdym sporze, prawda leży pośrodku, więc należałoby w tym zakresie sformułować dwa zalecenia. Dla pełnomocników – aby dokładać szczególnej staranności w trakcie formułowania tezy dowodowej i wykazania wszelkich okoliczności prawnie istotnych. Dla sędziów – aby dopuścić możliwość stosowania technik i strategii przesłuchania, które niejednokrotnie celem wykazania, że świadek kłamie, wymagają zadania pytania pozornie odbiegającego od tematu. Zadawanie takich pytań ułatwia zatem sądowni późniejszą ocenę dowodów i leży we wspólnym interesie sądu i pełnomocnika.

33 Wyrok SN z dnia 9 lutego 2010 r., I UK 151/09, LEX nr 585708.

34 Zob. np. M. Lipczyńska, Z. Czeszejko-Sochacki, *Technika i taktyka zadawania pytań w procesie a rola adwokata*, Warszawa 1980, s. 105; M. Czekaj, *Problematyka pytań zadawanych przesłuchiwanym w nowym kodeksie postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 1998, nr 4, s. 25. Powyższe publikacje poświęcają pytaniom sugestywnym również znacznie więcej miejsca niż to możliwe w niniejszej publikacji.

35 Zob. H. Pietrkowski, *Czynności...*, dz. cyt., s. 300.

36 Por. odmiennie A. Zieliński, komentarz do art. 155 k.p.c. (w:) A. Zieliński (red.), *Kodeks...*, dz. cyt., s. 295, który kwalifikuje te pytania jako „zbędne”. Uważam, że pytanie może czasem być wręcz „niezbędne” dla sprawy, a mimo to zostanie uchylone z uwagi na wykroczenie poza tezę dowodową. Dlatego

i powinno zostać odnotowane w protokole rozprawy³⁸. Tradycyjny protokół powinien zawierać treść pytania, wzmiankę o tym, kto je zadał, i stwierdzenie jego uchylecia³⁹. W wypadku protokołu sporządzonego wraz z rejestracją dźwięku lub obrazu wystarczająca jest wzmianka o wydaniu zarządzenia i treści rozstrzygnięcia.

Powstaje jednak problem, co w sytuacji, gdy dany podmiot nie zgadza się z rozstrzygnięciem przewodniczącego. W razie uchylecia pytania w większości przypadków możliwe jest zadanie go w innej postaci, po uprzednim przeformułowaniu, tak aby nie wykazywało się określoną wadliwością. Przeformułowanie pytania będzie zatem zmierzało np. do wyeliminowania sugestyjności pytania albo usunięcia z jego treści sformułowań obraźliwych. Nie dotyczy to jednak pytań niezwiązanych ze sprawą oraz odebrania prawa głosu.

W pozostałych wypadkach jedyną możliwością jest skorzystanie z art. 226 k.p.c. Zgodnie z przepisem, od zarządzeń przewodniczącego wydanych w toku rozprawy strony mogą odwołać się do sądu. Przepis nie precyzuje terminu odwołania, jednak mając na względzie wykładnię celowościową, powinno ono zostać wniesione i rozpatrzone niezwłocznie, nie później niż przed zamknięciem danej rozprawy⁴⁰. Sąd rozstrzyga w całym składzie, postanowieniem, na które nie przysługuje zażalenie⁴¹.

38 Zob. H. Pietrzowski, *Czynności...*, dz. cyt., s. 300. W związku z powyższą regulacją w literaturze dostrzeżono możliwość doprowadzenia do obstrukcji postępowania poprzez np. zgłoszenie kilkuset pytań do świadka czy biegłego, gdyż każde pytanie i zarządzenie przewodniczącego o uchyleciu pytań musi być zaprotokołowane. Zob. A. Łazarska, *Rzetelny proces cywilny*, Warszawa 2012, s. 548.

39 Zob. R. Kulski, komentarz do art. 155 k.p.c. (w:) A. Marciniak, K. Piasecki (red.), *Kodeks...*, dz. cyt., s. 529.

40 Zob. T. Żywnowski, komentarz do art. 226 k.p.c. (w:) H. Dolecki, T. Wiśniewski (red.), *Kodeks...*, dz. cyt.; P. Telenga, komentarz do art. 226 k.p.c. (w:) A. Jakubecki (red.), *Komentarz...*, dz. cyt.; A. Zieliński, komentarz do art. 155 k.p.c. (w:) A. Zieliński (red.), *Kodeks...*, dz. cyt. s. 295.

41 Jak podnosi się w doktrynie, przepis znajduje zastosowanie również w wypadku, gdy skład sądu jest jednoosobowy. W takiej sytuacji rzeczywistym skutkiem odwołania będzie ponowne rozpatrzenie przez sędziego zasadności stanowiska

Postanowienie to może jednakże zostać poddane kontroli instancyjnej z mocy art. 380 k.p.c., jeśli skarżący złoży stosowny wniosek, a odebranie głosu lub uchylene pytania miało wpływ na rozstrzygnięcie sprawy. Podsumowując, należy stwierdzić, że niesłuszne odebranie głosu w ważnym wypadku lub uchylene istotnych pytań, albo uchylene pytań mimo prawidłowości ich sformułowania, może w skrajnych wypadkach doprowadzić do skutecznego zaskarżenia orzeczenia⁴².

W ramach innych skutków warto jeszcze wspomnieć, że następstwem zadawania nieprawidłowych pytań może być również zarządzenie przez przewodniczącego zadawania dalszych pytań za jego pośrednictwem⁴³. Natomiast w doktrynie zgodnie podnosi się, że przeciwwskazane jest żądanie przez przewodniczącego, aby strona podała cel swojego pytania do świadka (zwłaszcza pod rygorem uchylecia pytania), zmusza to bowiem pytającego do ujawnienia stosowanej taktyki dowodze-

wyrażanego w podważanym zarządzeniu. Jeżeli zaprezentowane przez stronę argumenty przekonają sędziego, może on wydać postanowienie zmieniające zaskarżone zarządzenie. Zob. P. Osowy, *Uchybienia procesowe sądu (uwagi na temat aktualności i przydatności art. 162 k.p.c.)*, „Przegląd Sądowy” 2005, nr 7–8, s. 110–111. Odmienne B. Bładowski, *Metodyka pracy sędziego cywilisty*, Warszawa 2009 r., s. 183, który uważa, że w sytuacji rozpoznawania sprawy przez sąd w składzie jednego sędziego odwołanie do sądu nie jest możliwe.

42 Zob. orzeczenie SN z dnia 11 marca 1938 r., C.I. 1205/37, LexPolonica, nr 2344583, w którym SN uznał zaskarżenie orzeczenia sądu II instancji za zasadne, m.in. na tej podstawie, że przewodniczący w II instancji odebrał pełnomocnikowi skarżącej głos, gdy ten po zacytowaniu orzeczenia SN chciał je bliżej omówić. Podkreślił to również Sąd Okręgowy w Szczecinie w postanowieniu z dnia 20 września 2013 r., II Cz 590/13 (portal orzeczeń sądów powszechnych, www.orzeczenia.ms.gov.pl), wskazując, że nadmierne uchylene pytań nie może stanowić podstawy do wniesienia skutecznego wniosku o wyłączenie sędziego, jednakże takie działanie może stanowić podstawę do zaskarżenia orzeczenia. Możliwość podnoszenia zarzutów na podstawie art. 155 k.p.c. wynika również pośrednio z treści wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 18 marca 2014 r., I ACa 1029/13 (portal orzeczeń sądów powszechnych, www.orzeczenia.ms.gov.pl).

43 Zob. B. Bładowski, *Metodyka...*, dz. cyt., s. 171.

nia⁴⁴. W orzecznictwie zaznacza się natomiast, że naruszenie przepisów postępowania spowodowane zadawaniem pytań w sposób sugerujący odpowiedzi nie pozbawia możliwości należytej oceny zeznań tych świadków przez sąd, czyli nie dyskwalifikuje tych zeznań, ale będzie wzięte pod uwagę w ich ocenie⁴⁵.

Pytania prawidłowe

Na koniec należy zastanowić się, w świetle przedstawionych rozważań, jakie pytania uznać można zatem za poprawne. Przyjmuje się, że „pytania winny być dostosowane pod względem treści do konkretnego zagadnienia i dotyczyć jednej kwestii, ściśle i łatwo zrozumiałe, a więc dostosowane do poziomu inteligencji i wiedzy osoby przesłuchiwanej, do jej psychofizycznych i intelektualnych predyspozycji. Powinny być ułożone w logicznej kolejności, być formułowane w sposób jasny i zrozumiały dla przesłuchiwanego. Należy więc unikać pytań wieloznacznych, nieostrych, niewyraźnych i niezrozumiałych⁴⁶. Bardziej szczegółowo rzecz ujmując, doktryna wyróżnia pytania wyjaśniające – których celem jest otrzymanie konkretnych odpowiedzi w kwestiach budzących wątpliwości, a także w razie potrzeby przypomnienie przesłuchiwanemu określonych okoliczności, o których mógł zapomnieć, zmierzające do uzyskania od świadka dodatkowych informacji, pominiętych w wypowiedzi spontanicznej. Dalej wskazuje się na pytania uzupełniające – zmierzające do uzyskania w odpowiedzi dodatkowych informacji, pominiętych w swobodnej wypowiedzi. Wreszcie wymienia się również pytania kontrolne – za pomocą których sprawdza

się wiarygodność zeznania, obejmując pozyskanie informacji w przedmiocie okoliczności postrzegania (np. czasu i miejsca), właściwości zmysłów osoby przesłuchiwanej oraz jej zdolności postrzegania albo jej podatności na sugestie⁴⁷. Przesłuchując świadka, należy zadbać o ustalenie źródła jego wiedzy o faktach. Służy to rozgraniczeniu faktów znanych świadkowi w wyniku jego własnych obserwacji od tych, o których posiada wiadomości tylko ze słyszenia, co ma istotne znaczenie w zakresie oceny zeznań⁴⁸. Pytania z tego zakresu są więc również dopuszczalne i pożądane. Wskazuje się również, że pytania powinny zmierzać do wyczerpania tezy postanowienia dowodowego⁴⁹.

Wnioski końcowe

Analiza art. 155 k.p.c. dotyka wielu istotnych problemów z punktu widzenia niemal każdego procesu. W końcu przesłuchiwanie świadków i stron, poznanie opinii biegłych oraz wygłaszanie swojego stanowiska to najczęstsze przyczyny prowadzenia rozpraw w ogóle. Trzeba zatem mieć świadomość, w jaki sposób poprawnie formułować pytania i kiedy można skutecznie zarzucić przeciwnikowi, że przekracza swoje uprawnienia procesowe w tym zakresie. Analiza art. 155 k.p.c. daje przy tym bardzo ciekawe rezultaty. Pozornie ubogi w treści przepis obejmuje wiele różnych zjawisk i zachowań, z uwagi na zastosowanie zwrotów nieostrych. W rezultacie w ramach „nadużywania głosu” wyróżnia się zarówno naruszenie powagi, spokoju lub porządku czynności sądowych, jak też przewlekłość wyводу, odbieganie od tematu czy poruszanie kwestii bez rzeczowej potrzeby. Z kolei wadliwe pytania

44 Zob. J. Turek, *Czynności dowodowe sądu w procesie cywilnym*, Warszawa 2011, s. 91.

45 Zob. wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 13 marca 2014 r., I ACa 39/14, LEX nr 1448578.

46 J. Turek, *Czynności...*, dz. cyt., s. 90. Zob. również w kwestii poprawności zdań pytających na wysokim poziomie ogólności M. Czekaj, *Problematyka pytań zadawanych przesłuchiwanym w nowym kodeksie postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 1998, nr 4, s. 17 oraz M. Lipczyńska, Z. Czeszejko-Sochacki, *Technika i taktyka zadawania pytań w procesie a rola adwokata*, Warszawa 1980, s. 29–31.

47 Zob. J. Turek, *Czynności...*, dz. cyt., s. 89. Por. również klasyfikację pytań zaprezentowaną przez H. Pietrkowskiego. Zob. H. Pietrkowski, *Czynności...*, dz. cyt., s. 300.

48 Zob. J. Turek, *Czynności...*, dz. cyt., s. 89 i 90, który podkreśla, że nieustalenie przez sąd, z jakich źródeł osoba przesłuchiwana czerpie swe wiadomości przedstawiane w postaci zeznań, stanowi istotne uchybienie. Zob. również B. Bładowski, *Metodyka...*, dz. cyt., s. 170.

49 O to przede wszystkim powinien zadbać przewodniczący. Zob. B. Bładowski, *Metodyka...*, dz. cyt., s. 170 oraz J. Turek, *Czynności...*, dz. cyt., s. 90.

dzielią się na „niewłaściwe” i „zbyteczne”. Za zbyteczne uznaje się pytania o kwestie nieistotne dla sprawy albo przyznane już przez stronę przeciwną, jak również pytania stanowiące powtórzenie pytań zadanych wcześniej lub zmierzające do uzyskania odpowiedzi, która już padła. Pytania niewłaściwe stanowią obszerną grupę, obejmującą pytania naruszające powagę, spokój lub porządek czynności sądowych, jak również pytania niewłaściwie sformułowane, w tym sugestywne. Zaletą art. 155 k.p.c. jest jego ponadczasowy charakter, wynikający z zastosowania w treści przepisu klauzul generalnych. Jednocześnie jednak ta cecha stanowi największą wadę regulacji, gdyż trudno oczekiwać wypracowania

wodniczącego, stanowiąc element sfery kierownictwa rozprawą. W praktyce można więc spotkać zarówno mocno zliberalizowane, jak i skrupulatne podejścia do jego stosowania. Najlepszym wyjściem wydaje się tutaj umiar, gdyż skrajny formalizm, podobnie jak całkowite odejście od stosowania przepisu, mogą wywoływać istotne dla postępowania konsekwencje – od wprowadzenia niewłaściwej atmosfery rozprawy, w której zwykle uzyskiwane od świadków informacje są mocno zredukowane, po możliwość skutecznego zaskarżenia orzeczenia włącznie. Na koniec należy również zaznaczyć, że art. 155 k.p.c. ma również charakter uniwersalny, a zatem na podstawie art. 13 § 2 k.p.c. znajduje

Przesłuchując świadka, należy zadbać o ustalenie źródła jego wiedzy o faktach.

wania spójności w zakresie stosowania przepisu o tak nieściśłym charakterze. Nie licząc zatem pytań w sposób oczywiście nadających się do uchylecia, oraz sytuacji wyraźnie wymagających odebrania głosu, w większości wypadków zastosowanie wskazanego mechanizmu pozostaje w gestii prze-

odpowiednie zastosowanie do innych rodzajów postępowania unormowanych w kodeksie, chyba że przepisy szczególne stanowią inaczej. Główne znaczenie praktyczne przepisu realizuje się jednakże w zwykłym postępowaniu procesowym, w którym rozprawa jest regułą.